

Distribuce filmů pro děti po roce 1945 v Československu

1) Školní distribuční okruh

V Československu se návštěvy kin školami v zájmu lidovýchovy konaly už před rokem 1945. Systém distribuce ve školách byl ale v rámci zestátněné kinematografie mnohem propracovanější. Zatímco výrobu filmů kontrolovalo od roku 1945 ministerstvo informací, v otázkách distribuce spolupracovalo se státním filmem od počátku také ministerstvo školství (MŠ). Ve školách, pionýrských domech, dětských domovech nebo zotavovnách se nepromítaly jen nonfiktivní filmy (například školní filmy), ale i filmy fikční. Za strategií „filmy do škol“ můžeme přitom hledat nejen předpoklad „výchovy uměním“, ale i rozšíření „odbytiště“ dětské filmové produkce.

V květnu 1946 vydalo MŠ výnos o pořádání školních filmových představení. Pro tyto účely vhodné filmy se měly promítat jednou měsíčně s povinnou účastí žáků. Kulturně politický význam těchto projekcí navíc podporovaly doporučené metody, jak s filmy ve školách nakládat. Akce filmy do škol ale měla ve skutečnosti také ekonomické pozadí. ČSF, který chtěl svůj provoz hradit převážně z distribučních zisků, hledal možnosti, kde všude kromě kin by bylo možné filmy uvádět. Každý dodatkový zdroj z distribuce tudíž jedinečně vítal. Školy v tomto smyslu patřily k doplňkovým finančním zdrojům, kterými mohla být alespoň částečně hrazená jinak dlouhodobá návratnost financí vložených do dětské produkce. Důkazem těchto ekonomických zájmů ČSF je fakt, že Státní půjčovna filmů svoji nabídku pro školy zpoplatnila, zatímco školní, lidovýchovné a tělovýchovné snímky si školy půjčovaly zdarma od středisek Ústavu pro film a diapozitiv a později prostřednictvím krajských národních výborů.

Před promítáním ve školách musely filmy procházet schvalovacím řízením. Výběr vhodných filmů z momentální nabídky Státní půjčovny obstarávalo MŠ. Od roku 1946 byl schvalováním pověřený VÚP, konkrétně jeho IV. odbor „Výchova uměním“. Schválené filmy se rozdělovaly na filmy mládeži přístupné a filmy zvláště vhodné pro výchovná školní představení. Předem se také určovalo, které filmy se smí promítat ve škole a které se hodí spíše pro představení mimo výuku včetně popisu, kterému z předmětů film svou tematikou vyhovuje. Výběr prováděný VÚP přitom nebyl nabízenou možností, ale závazkem, který musely školy dodržovat. Zároveň se provádělo dělení, související s typem škol: filmová představení pro žáky obecných škol (I. stupeň), měšťanských a nižších středních škol (II. stupeň), učitelských ústavů a odborných škol všech druhů (III. stupeň). Toto dělení souviselo s prototypem modelového diváka, s nímž se počítalo také mimo školní distribuční okruh. Rozlišování jednotlivých stupňů přešlo do celoplošné distribuce a dokonce i do výrobní terminologie, která rozdělovala filmy pro děti do příslušných věkových kategorií.

Školní distribuce filmů měla několik podob. Školy, dětské domovy či zotavovny, které vlastnily projekční zařízení, mohly pořádat filmová představení přímo ve svých budovách (mnohé ze schválených filmů byly dostupné na 16mm filmovém materiálu). V případě zájmu o vlastní projekce si musely vyžádat povolení. Po jeho obdržení poskytovala Státní půjčovna filmů kopie za předem smluvený poplatek a na dohodnutou dobu. Školy bez projekčních přístrojů si je měly vypůjčovat od jiných škol, případně pořádat představení ve spolupráci s místním kinem. Existují také záznamy o existenci putovních kin, kdy do škol dojížděly vozy vybavené projektorem.

Z distribuční nabídky pro školy vyplývá, že dětské filmy tvořily pouze její část. Kromě dětských snímků zahrnoval filmový repertoár pro školy dokumentární, historické nebo životopisné filmy s různým rokem vzniku. V seznamech převažovala tvorba Sovětského svazu a Československa. Mimo celovečerní tituly byla z krátkých filmů sestavovaná tematická pásma pro jednotlivé věkové stupně. Kromě pravidelného začleňování filmů do výuky se školní představení pořádala také u příležitosti různých výročí a oslavných akcí.¹ Kompletní proměna distribuční nabídky pro školy se uskutečnila v roce 1949. Došlo k vyřazení snímků, nevyhovujících

---

1 Například k oslavám 28. října bylo v roce 1946 doporučeno zařadit na program legionářský snímek *Zborov*. Pro slavnostní zakončení školního roku 1951 si měly školy vybrat ze snímků *Odvážná školačka*, *Vesnická učitelka*, *Bud' připraven* nebo *Jarní proud* s tím, „[...] aby byli žáci předem upozorněni na ty scény filmu, které se přimykají k závěrečným akcím ve školách, a aby se po představení prodiskutovalo, co lze z filmu vytěžit“.

podmínkám poučivé kulturní politiky. Ze seznamů tak zmizely například anglické nebo americké filmy, které se v nich do roku 1949 stále ještě vyskytovaly.

Různorodé filmy nabízené školám spojovala podle MŠ hlavně jejich společná funkce – stát se výukovým doplňkem vzdělávacího nebo výchovného charakteru. Při kulturně politické práci s filmem ve školách jsou patrné paralely s podobným zužitkováním literatury, divadla a poslechu rozhlasu. MŠ vydávalo ke schváleným filmům doprovodné listy, kterými se měli pedagogové řídit. Učitel měl zhlédnout film nejlépe s předstihem, připravit si jeho uvedení a promyslet následné použití. Úkolem bylo přiblížit dětem například dobu a prostředí, kde se děj snímku odehrává. Po projekcích se pak měly konat o filmech besedy. Zde se formulovaly teze, které si měli žáci po zhlédnutí přednostně vybavit.

Škola navíc sloužila také jako nástroj propagace. ČSF v některých případech instruoval MŠ, aby školám uložilo propagaci konkrétních filmů. V pedagogických oběžnících dokonce příležitostně vycházely reportáže ze studií kresleného a loutkového filmu, které v druhém plánu propagovaly uvádění dětských filmů ve školách

Navzdory uzákonění bylo pořádání povinných školních filmových představení důsledně praktikováno až po roce 1948. Distribuční praxe ve školách se ustálila a nadále se v různých obměnách provozovala až do rozpadu státního filmového monopolu. Prameny k rozsahu kinofikace škol, četnosti projekcí ani finančním výtěžkům z uvádění filmů ve školním distribučním okruhu se bohužel zatím nepodařilo objevit.

2) Filmy pro děti v celoplošné distribuci

S ohledem na zdroje financování státního filmu představovala distribuce důležitý sektor příjmů. Jak bylo řečeno v souvislosti se školní distribucí, ČSF hledal různé alternativy pro promítání filmů, aby si zajistil co největší návratnost výrobních investic. Návratnost prostředků vložených do produkce dětských filmů byla zvláště problematická. To mohlo zejména v počátcích odkládat realizaci dětských hraných filmů, které byly ve většině případů nerentabilní.² Situaci ještě komplikoval fakt, že dětským programům byl v rámci distribuce přidělený specifický čas (dopolední a odpolední projekce, často o sobotách a nedělích) a že se na dětské programy platilo snížené vstupné. Dětské filmy proto často zůstávaly v distribuci mnoho let, případně se jejich uvádění opakovalo v cyklech, kdy je mohly sledovat stále nové generace dětí. Dodatečné příjmy mohly tyto filmy čerpat také z exportních trhů.

Animované a krátkometrážní filmy tvořily zvláštní pásma nebo dodatky k celovečerním filmům. Čistý distribuční výdělek tohoto typu filmů nemohl být často určen právě proto, že se uváděly spolu s filmy dlouhými. Popis distribuce animované tvorby z ekonomického hlediska tak naráží na ještě větší nedostatek pramenů. Není proto možné určit, nakolik mohla návštěvnost a tržby ovlivňovat jejich výrobu. Jasným faktem ale zůstává, že zásadní zdroj příjmů představoval i pro animovanou tvorbu export.

Krátké a animované filmy se připojovaly k celovečerním hraným filmům už od prvních let zestátnění. Definitivní programovou skladbu však upravovalo až nařízení MI z 1. ledna 1948, podle kterého musel každý program v kině zahrnovat týdeník, krátký film a dlouhý film, aby celková délka dosahovala alespoň 3000 metrů. Od té doby byly k celovečerním filmům standardně přidružované filmové dodatky, kam kromě týdeníku mohl patřit také animovaný film. Jednotlivé typy filmů se potom kombinovaly s větším či menším dramaturgickým rozmyslem. Do večerních programů pro dospělé publikum občas pronikaly filmy pro děti a do dětských programů se přidávaly snímky určené dospělým.³

2 Pro představu výsledky několika filmů z 50. let (údaje z roku 1957): *Malý partyzán* s náklady 2.207.612 Kčs utřžil od premiéry 3.727.984 Kčs. *Konec strašidel* s rozpočtem 2.949.355 Kčs vydělal 2.161.519 Kč, *Olověný chléb* s náklady 3.660.921 vydělal pouze 1.539.714 Kčs. Rentabilní byly pouze pohádky – *Pyšná princezna* s náklady 3.236.951 Kčs utřžila 10.198.355 Kčs, *Byl jednou jeden král* s rozpočtem 5.955.201 Kčs vydělal 9.108.949 Kčs.

3 Například před historickým filmem *Nezapomenutelný rok 1919* byl promítán sovětský kreslený snímek *Pohádka o rybáři a rybce*. V dětském pásmu *První klubičko* s podtitulem „Tři pohádky a kombajn navíc“ se naopak k titulům

Nejvíce preferovanou formou distribuce filmů pro děti se stala právě pásma. Většinou sdružovala skupinu dostupných domácích a sovětských filmů nebo snímků dalších lidově-demokratických států, které mohly být i navzájem dramaturgicky propojeny. Příležitost pro exploataci nabízela dětským filmům od roku 1947 také kina Čas, která do svých programů zařazovala kromě týdeníků a dokumentárních periodik také ostatní krátké filmy. Návštěvnost dětských snímků se snažila podpořit i řada filmových akcí, kterým byl připisovaný kulturně politický význam. Rozvoj dětských filmových přehlídek nastává zejména po roce 1948. K Filmovým festivalům pracujících se postupně přičlenily Filmové festivaly pro děti. Tradici zahájil v roce 1952 první dětský filmový festival ve Zlíně, který se v dalších letech konal také v jiných krajských městech. Další filmové akce pro děti se pořádaly při příležitosti zahájení školního roku a podobně.

Ideální systém distribuce dětských filmů měla zajistit tzv. kina mladých, kterými se exploatace dětského žánru hlásila k dominantě mediální síti, „výchově uměním“. První Kino mladých zahájilo provoz v roce 1947 v Praze.⁴ Nedlouho poté došlo k otevření kin mladých v některých dalších krajských městech. Uvažovalo se o systému, kdy by premiérové dětské filmy odehrála nejdříve kina mladých a až potom standardní kina. Programy těchto podniků navíc v zájmu plného využití hracích termínů nabízely také představení pro dospělé publikum. Ačkoli kina mladých stabilně fungovala i po roce 1948, je příznačné, že zprávy o nich jako o prostorech pro vzdělávání a výzkum vlivu filmu na děti postupně mizí.

Na rozdíl od produkce dětského žánru se jeho celoplošná distribuce v kinech standardizovala relativně brzy. Uvádění dětských snímků se kromě speciálních školních projekcí soustředilo především do odpoledních představení. Celoplošná distribuce do značné míry sdílela se školní distribucí filmový repertoár. Také zde od počátku převažovaly snímky sovětské spolu se snímky ostatních lidově-demokratických států, které navíc výrazně napomohly definovat představy o vhodné dětské produkci.⁵ Z hlediska kulturně-politické práce s filmem však nemělo běžné promítání v kinech obvykle tak specifická pravidla jako u distribuce školní. Pouze sporadicky se v tisku vyskytly výzvy rodičům správně směřovat vkus mladých diváků a podávat jim patřičný výklad filmů.

Pohádka o stromech a větru, Jak pejsek s kočičkou myli podlahu a Perníková chaloupka přiřadil film *Kombajn* o výhodách mechanizace a družstevnictví v zemědělství.

4 Od roku 1946 přinášel tisk informace o výstavbě specializovaného pražského kina, které bude místem vzdělávání mládeže a současně pracovním střediskem pro mimoškolní výzkum vlivu filmu na mládež napojený na aktivity VÚP a Ústavu pro film a diapozitiv. Těmto požadavkům se měla podřídit i struktura kina (dva standardní promítací stroje a nová zvuková aparatura, jeden přístroj na 16 mm film, jeden přístroj na diapozitiv, pořízení mixážního stolu, signalizačního zařízení, rozhlasové kabiny pro slovní doprovod, rozhlasového zařízení v sále, přednáškového stolu na pódiu, testovacího stolu pro pedagogy na balkoně, pódia pro vystoupení žactva, konferenční místnosti pro pedagogy a kanceláře pro školní film). Speciální výbava pražského Kina mladých však byla výjimkou, okázale předváděnou veřejnosti. Například brněnské kino Studio pouze změnilo název na Kino mladých a začalo do svého programu pravidelně zařazovat snímky pro děti.

5 Například podle statistik Jiřího Havelky bylo v letech 1945–1950 do československých kin uvedeno 60 sovětských filmových programů pro děti, 29 domácích, 5 amerických a 2 britské. V letech 1951–1955 pak 45 sovětských programů, 30 domácích, 5 německých, 3 polské, 2 čínské a po jednom programu korejském, maďarském a britském.